

Presenting a Tax Avoidance Model Using Thematic Analysis in the Tehran Stock Exchange

1. Hadi Mollaei[✉]: Department of Accounting, Ki.C., Islamic Azad University, Kish, Iran

2. Khosro Moradi Shahdadi^{✉*}: Department of Financial Management, Qe.C., Islamic Azad University, Qeshm, Iran. Email: Khosro.moradi@iau.ac.ir (Corresponding Author)

3. Mostafa Ghanbari Ghalerudkhani[✉]: Department of Accounting, FSh.C., Islamic Azad University, Fouman, Iran

Article history

Received: 21 January 2026

Revised: 02 June 2026

Accepted: 09 June 2026

Initial Publish: 28 June 2026

Final Publish: 23 August 2027

Abstract:

This study aimed to present a comprehensive and multidimensional model of the factors affecting tax avoidance in companies listed on the Tehran Stock Exchange. This applied study adopted a qualitative-exploratory design using thematic analysis. Data were collected through semi-structured interviews with 20 experts, including university professors and senior managers of listed companies. Participants were selected purposively, and sampling continued until theoretical saturation was achieved. The interview data were analyzed using MAXQDA software through open, axial, and selective coding. To ensure the credibility and reliability of the findings, independent coding, Cohen's kappa coefficient, and Lincoln and Guba's trustworthiness criteria were employed. Thematic analysis resulted in the identification of 70 basic themes, 21 organizing themes, and 5 global themes. The global themes included corporate governance, environmental factors, audit quality, financial characteristics and financial reporting, and market- and stock-related factors. Among the organizing themes, board characteristics, firm performance, and ownership structure had the highest frequencies, indicating their greater relative importance from the experts' perspective. In addition, the inter-coder agreement coefficient was 0.87, and the overall level of expert agreement was estimated at approximately 97%, confirming the adequacy and credibility of the extracted model. The findings indicate that tax avoidance among listed companies is a multidimensional phenomenon shaped by the interaction of internal organizational mechanisms and external institutional conditions. The proposed model can serve as a conceptual basis for tax policymaking, strengthening corporate governance, improving audit quality, and developing future quantitative studies on tax avoidance.

Keywords: Tax Avoidance; Thematic Analysis; Corporate Governance; Audit Quality; Financial Reporting; Tehran Stock Exchange

Extended Abstract**Introduction**

Tax avoidance has become one of the central concerns in contemporary accounting, corporate finance, taxation policy, and corporate governance because it lies at the intersection of managerial decision-making, financial reporting discretion, regulatory interpretation, and capital market transparency. Although tax avoidance is generally distinguished from tax evasion because it may occur within the boundaries of formal law, it still produces significant economic and governance implications for firms, governments, investors, and other stakeholders. From the corporate perspective, tax payments represent a major cost that reduces after-tax income, distributable earnings, liquidity, and internal financing capacity. Therefore, managers may have strong incentives to design tax planning strategies that reduce the effective tax burden and increase shareholder value. However, from a public policy and governance perspective, aggressive tax avoidance can reduce public revenues, weaken tax fairness, increase information opacity, and expose firms to regulatory, reputational, and financial risks (Bekhradi Nasab, 2020; Lotfi & Delshad, 2026). Accordingly, tax avoidance should not be understood merely as a technical accounting choice, but as a multidimensional organizational phenomenon shaped by corporate governance mechanisms, ownership structure, managerial characteristics, audit quality, financial reporting attributes, market pressures, and institutional conditions (Fakhar et al., 2023; Hasan et al., 2024).

A considerable body of prior research has emphasized the role of corporate governance in explaining differences in firms' tax avoidance behavior. Board independence, financial expertise, gender and nationality diversity, audit committee structure, ownership concentration, managerial ownership, and institutional ownership may influence the extent to which managers are monitored and the degree to which tax strategies are aligned with shareholder or stakeholder interests (Alshabibi et al., 2022; Khan et al., 2017). In emerging markets, where institutional enforcement and information transparency may vary across firms, governance mechanisms can play an even more critical role in limiting opportunistic financial and tax reporting practices (Hasan et al., 2024). Moreover, ownership type and related-party transactions may provide either monitoring benefits or channels for opportunistic resource transfers, thereby affecting tax avoidance incentives (Solikhah et al., 2025; Wang et al., 2021). Managerial characteristics are also important because capable, overconfident, or short-term-oriented managers may differ in their ability and willingness to exploit tax planning opportunities (Koester et al., 2017). In addition, labor costs, labor investment inefficiency, debt structure, free cash flows, and internal control quality have been shown to affect corporate tax behavior, indicating that tax avoidance is connected to broader operational, financing, and governance choices (Mokhtari & Jaber Khosroshahi, 2022; Siddiqui & Dudkanluy Milan, 2022; Taylor et al., 2019; Xiang et al., 2023).

Audit quality and financial reporting characteristics constitute another major stream of tax avoidance research. High-quality auditors, industry-specialized auditors, timely audit reports, and effective audit committees may reduce information asymmetry and constrain aggressive tax strategies (Gontara & Khlif, 2021; Mnif & Tahri, 2024). Similarly, earnings quality, accruals, cash holdings, profitability, financial distress, investment efficiency, cost stickiness, and financial statement comparability may shape both the opportunity and motivation for tax avoidance (Elmi & Mohammadzadeh Salteh, 2020; Namazian et al., 2021; Rahimi & Foroughi, 2020). Market-related factors also matter because investors, analysts, stock liquidity, stock price synchronicity, customer–supplier relationships, market reactions, and private information embedded in stock prices can discipline or amplify tax-related decisions (Cen et al., 2017; Chen et al., 2019; Emsakpur et al., 2021; Feng et al., 2019). At the same time, environmental disclosure, corporate social responsibility, political uncertainty, market

competition, and risk management frameworks indicate that tax avoidance is embedded in a wider institutional and social context (Col & Patel, 2019; Delafrooz et al., 2019; Gu & Wang, 2023). In the Tehran Stock Exchange, where listed companies are subject to public disclosure requirements and investor scrutiny, a comprehensive qualitative model can help integrate these fragmented determinants into a coherent framework. Therefore, this study aimed to present a comprehensive model of the factors affecting tax avoidance among companies listed on the Tehran Stock Exchange using thematic analysis.

Methods and Materials

This study was applied in terms of purpose and qualitative-exploratory in terms of methodological approach. The research design was based on thematic analysis to identify, classify, and interpret the main factors affecting tax avoidance in listed companies. The participants consisted of 20 experts, including university professors and senior managers of companies listed on the Tehran Stock Exchange. Participants were selected through purposive sampling based on their academic background, professional experience, familiarity with taxation issues, and involvement in financial, accounting, managerial, or auditing decisions. Sampling continued until theoretical saturation was achieved, which was determined when no new codes or themes emerged in three consecutive interviews.

Data were collected through semi-structured interviews. The interview protocol was designed based on the theoretical literature and focused on the determinants, barriers, mechanisms, and managerial dimensions of tax avoidance. After conducting and transcribing the interviews, the data were analyzed using MAXQDA 2020. The analysis process included open coding, axial coding, and selective coding. In the open coding stage, initial concepts and meaningful units were extracted from the interview texts. In the axial coding stage, similar and related codes were grouped into organizing themes. In the selective coding stage, organizing themes were integrated into broader global themes to form the final conceptual model. To enhance trustworthiness, independent coding was conducted by two coders, and inter-coder agreement was assessed using Cohen's kappa coefficient. The credibility, dependability, confirmability, and transferability of the findings were also considered through systematic coding, expert review, and methodological transparency.

Findings

The thematic analysis resulted in the extraction of 70 basic themes, 21 organizing themes, and 5 global themes. The five global themes included corporate governance, environmental factors, audit quality, financial characteristics and financial reporting, and market- and stock-related factors. The corporate governance dimension included board characteristics, ownership structure, managerial personality characteristics, audit committee structure, and other governance-related mechanisms. The environmental factors dimension consisted of existing rules and regulations, competitive environment, political characteristics, and social performance. The audit quality dimension included auditor characteristics and audit report quality. The financial characteristics and financial reporting dimension consisted of dividend-related characteristics, earnings quality, firm performance, cash holdings, firm structure, firm costs, firm constraints, and financial statement quality. Finally, the market- and stock-related dimension included stock characteristics and broader market factors.

The frequency analysis of organizing themes indicated that board characteristics had the highest frequency with 87 codes, accounting for 7.62% of total coded references. Firm performance ranked second with 86 codes, representing 7.53% of total references. Ownership structure ranked third with 65 codes, representing 5.69% of the total. Competitive environment and dividend-related characteristics each had 64 codes and accounted for 5.60% of the total. Other governance characteristics, firm structure, existing rules, financial statement quality, cash holdings, audit report quality, auditor characteristics, stock

characteristics, managerial personality characteristics, audit committee structure, market factors, political characteristics, earnings quality, social performance, firm constraints, and firm costs were also identified as important organizing themes. The lowest frequency was related to firm costs, with 35 codes and 3.06% of total references. Overall, 1,142 coded references were identified across all organizing themes.

The results also showed a high level of consistency in the qualitative analysis. The Cohen's kappa coefficient between the two independent coders was 0.87, indicating strong inter-coder reliability. In addition, the estimated agreement among experts regarding the organizing themes was approximately 97%, reflecting a high degree of consensus about the relevance and adequacy of the extracted themes. The final model demonstrated that tax avoidance is not driven by a single factor; rather, it emerges from the interaction of internal governance mechanisms, financial and reporting conditions, audit-related controls, institutional and environmental pressures, and capital market dynamics.

Discussion and Conclusion

The findings of this study indicate that tax avoidance among companies listed on the Tehran Stock Exchange is a complex and multidimensional phenomenon. The prominence of corporate governance in the final model suggests that board characteristics, ownership structure, managerial attributes, audit committee structure, and internal governance mechanisms are central to understanding how firms formulate and implement tax strategies. The high frequency of board characteristics and ownership structure shows that tax avoidance is strongly influenced by the quality of internal oversight and the distribution of decision-making power within firms.

The identification of financial characteristics and financial reporting as another major dimension indicates that firms' operational performance, earnings quality, liquidity, cash holdings, cost structure, financial constraints, and quality of financial statements provide both incentives and opportunities for tax avoidance. Firms with stronger performance or higher taxable income may have greater motivation to reduce tax payments, whereas financially constrained firms may view tax avoidance as a mechanism for preserving liquidity. At the same time, lower reporting quality may create greater room for aggressive tax planning and reduced transparency.

Audit quality also emerged as a major controlling mechanism. Auditor expertise, audit firm size, audit tenure, audit fees, audit report type, and audit report delay may either restrict or reveal tax-related risks. This finding highlights the importance of independent assurance in improving transparency and reducing information asymmetry in relation to tax strategies. Environmental factors further show that tax avoidance is shaped by the regulatory, political, competitive, and social context in which companies operate. Finally, the inclusion of market- and stock-related factors demonstrates that investor reactions, stock liquidity, market risk, and information reflected in share prices can influence or respond to tax avoidance behavior.

Overall, the study contributes to the literature by offering an integrated qualitative model that organizes the determinants of tax avoidance into five broad dimensions. The proposed model can serve as a conceptual basis for future quantitative testing, development of measurement instruments, and policy analysis. For policymakers and regulatory bodies, the findings emphasize the need for multidimensional tax governance rather than isolated regulatory interventions. For corporate managers, the model highlights the importance of balancing tax planning benefits with transparency, audit risk, reputational consequences, and long-term firm value. For auditors and investors, the model provides a framework for identifying areas of potential tax risk and evaluating the quality of corporate tax behavior.

Authors' Contributions

Authors equally contributed to this article.

Acknowledgments

Authors thank all participants who participate in this study.

Declaration of Interest

The authors report no conflict of interest.

Funding

According to the authors, this article has no financial support.

Ethical Considerations

All procedures performed in this study were under the ethical standards.

ارائه الگوی اجتناب مالیاتی با استفاده از روش تحلیل مضمون در بورس اوراق بهادار تهران

تاریخچه مقاله

تاریخ دریافت: ۱ بهمن ۱۴۰۴

تاریخ بازنگری: ۱۲ خرداد ۱۴۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۹ خرداد ۱۴۰۵

تاریخ چاپ اولیه: ۷ تیر ۱۴۰۵

تاریخ چاپ نهایی: ۱ شهریور ۱۴۰۶

۱. هادی ملائی^{ID}: گروه حسابداری، واحد بین المللی کیش، دانشگاه آزاد اسلامی، کیش، ایران

۲. خسرو مرادی شهدادی^{ID*}: گروه مدیریت مالی، واحد قشم، دانشگاه آزاد اسلامی، قشم، ایران. ایمیل: Khosro.moradi@iau.ac.ir (نویسنده مسئول)

۳. مصطفی قنبری قلعه رودخانی^{ID}: گروه حسابداری، واحد فومن و شفت، دانشگاه آزاد اسلامی، فومن، ایران

چکیده

هدف پژوهش حاضر ارائه الگوی جامع و چندبعدی از عوامل مؤثر بر اجتناب مالیاتی در شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران بود. این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر رویکرد، کیفی - اکتشافی بود و با استفاده از روش تحلیل مضمون انجام شد. داده‌های پژوهش از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۲۰ نفر از خبرگان، شامل اساتید دانشگاه و مدیران ارشد شرکت‌های بورسی، گردآوری شد. انتخاب مشارکت‌کنندگان به صورت هدفمند و تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA و طی مراحل کدگذاری باز، محوری و انتخابی تحلیل شدند. برای اطمینان از اعتبار و پایایی یافته‌ها، از کدگذاری مستقل، ضریب توافق کاپای کوهن و معیارهای اعتباربخشی لینکلن و گوبا استفاده شد. تحلیل مضمون به استخراج ۷۰ مضمون پایه، ۲۱ مضمون سازمان‌دهنده و ۵ مضمون فراگیر منجر شد. مضامین فراگیر شامل حاکمیت شرکتی، عوامل محیطی، کیفیت حسابداری، ویژگی‌های مالی و گزارشگری مالی، و عوامل بازار و مرتبط با سهام شرکت بودند. بیشترین فراوانی در میان مضامین سازمان‌دهنده به ویژگی‌های هیئت‌مدیره، عملکرد شرکت و ساختار مالکیت اختصاص داشت. همچنین، ضریب توافق بین کدگذاران ۸۷/۰ و میزان توافق خبرگان حدود ۹۷ درصد گزارش شد که نشان‌دهنده اعتبار مناسب الگوی استخراج‌شده بود. یافته‌ها نشان داد که اجتناب مالیاتی در شرکت‌های بورسی پدیده‌ای چندبعدی است که تحت تأثیر تعامل عوامل درون‌سازمانی و برون‌سازمانی قرار دارد. الگوی ارائه‌شده می‌تواند مبنایی برای سیاست‌گذاری مالیاتی، تقویت حاکمیت شرکتی، بهبود کیفیت حسابداری و طراحی پژوهش‌های کمی آینده در حوزه اجتناب مالیاتی باشد.

کلیدواژه‌ها: اجتناب مالیاتی؛ تحلیل مضمون؛ حاکمیت شرکتی؛ کیفیت حسابداری؛ گزارشگری مالی؛ بورس اوراق بهادار تهران

شبهه استناددهی: ملائی، هادی، مرادی شهدادی، خسرو، و قنبری قلعه رودخانی، مصطفی. (۱۴۰۶). ارائه الگوی اجتناب مالیاتی با استفاده از روش تحلیل مضمون در بورس اوراق بهادار تهران. *حسابداری، امور مالی و هوش محاسباتی*، ۵(۳)، ۲۰-۱.

مالیات یکی از مهم‌ترین ابزارهای تأمین مالی دولت‌ها، توزیع مجدد منابع، تنظیم فعالیت‌های اقتصادی و تحقق عدالت اجتماعی است. در نظام‌های اقتصادی معاصر، دولت‌ها برای اداره امور عمومی، توسعه زیرساخت‌ها، ارائه خدمات اجتماعی و حفظ ثبات اقتصادی به درآمدهای مالیاتی اتکا دارند و از این رو، کیفیت تعامل شرکت‌ها با نظام مالیاتی به یکی از موضوعات کلیدی در حوزه حسابداری، مالی و حاکمیت شرکتی تبدیل شده است. با این حال، شرکت‌ها مالیات را نه صرفاً یک تعهد قانونی، بلکه نوعی هزینه اقتصادی می‌دانند که می‌تواند سود قابل تقسیم، جریان نقد آزاد، توان سرمایه‌گذاری و ارزش بازار آنها را تحت تأثیر قرار دهد. همین دوگانگی میان نقش عمومی مالیات برای دولت و ماهیت هزینه‌ای آن برای شرکت‌ها موجب شده است که مدیریت مالیاتی به یکی از حوزه‌های حساس تصمیم‌گیری شرکتی تبدیل شود. در این میان، اجتناب مالیاتی به‌عنوان مجموعه‌ای از اقدامات برنامه‌ریزی شده برای کاهش بار مالیاتی در چارچوب‌های قانونی یا در مرزهای تفسیری قانون، جایگاه ویژه‌ای در ادبیات مالی و حسابداری پیدا کرده است (Bekhradi Nasab, 2020). اجتناب مالیاتی اگرچه در بسیاری از موارد از فرار مالیاتی متمایز است و لزوماً ماهیتی غیرقانونی ندارد، اما می‌تواند پیامدهایی گسترده برای شفافیت مالی، کیفیت گزارشگری، اعتماد سرمایه‌گذاران، ریسک شرکت و عدالت مالیاتی ایجاد کند (Lotfi & Delshad, 2026).

اهمیت اجتناب مالیاتی از آنجا ناشی می‌شود که این پدیده تنها یک تصمیم مالی کوتاه‌مدت نیست، بلکه بازتابی از راهبردهای مدیریتی، ساختارهای نظارتی، کیفیت اطلاعات، روابط مالکیتی، شرایط محیطی و انتظارات بازار سرمایه است. شرکت‌ها ممکن است با استفاده از خلأهای قانونی، تفاوت در تفسیر مقررات، سیاست‌های حسابداری، ساختار بدهی، معاملات درون‌گروهی، قیمت‌گذاری انتقالی، زمان‌بندی درآمدها و هزینه‌ها و سایر سازوکارهای مالی، نرخ مؤثر مالیاتی خود را کاهش دهند. از منظر سهامداران، چنین اقداماتی می‌تواند در کوتاه‌مدت موجب افزایش نقدینگی و سود پس از مالیات شود؛ اما از منظر نهادهای نظارتی و ذی‌نفعان عمومی، کاهش مالیات پرداختی شرکت‌ها ممکن است به کاهش منابع عمومی، افزایش نابرابری مالیاتی و تضعیف اعتماد عمومی نسبت به نظام مالی منجر شود. در سطح شرکت نیز اجتناب مالیاتی افراطی می‌تواند ریسک جریمه‌های مالیاتی، هزینه‌های حقوقی، کاهش اعتبار، افزایش ابهام اطلاعاتی و افت ارزش بازار را در پی داشته باشد. مطالعات داخلی نیز نشان داده‌اند که اجتناب مالیاتی با پیامدهایی مانند کارایی سرمایه‌گذاری، چسبندگی هزینه‌ها و تصمیم‌های مرتبط با نیروی کار ارتباط دارد و نمی‌توان آن را صرفاً یک متغیر حسابداری محدود تلقی کرد (Bekhradi Nasab, 2020; Elmi & Mohammadzadeh Saiteh, 2020; Rahimi & Foughi, 2020).

یکی از محورهای اصلی در تبیین رفتار اجتناب مالیاتی، حاکمیت شرکتی است. سازوکارهای حاکمیت شرکتی می‌توانند از طریق نظارت بر تصمیم‌های مدیران، کاهش تضاد منافع، افزایش پاسخگویی و ارتقای کیفیت افشا، سطح و جهت‌گیری برنامه‌ریزی مالیاتی شرکت را تحت تأثیر قرار دهند. ویژگی‌های هیئت‌مدیره، استقلال اعضا، اندازه هیئت‌مدیره، دانش مالی مدیران، دوگانگی وظایف، ترکیب جنسیتی و تخصصی اعضا، وجود کمیته‌های نظارتی و ساختار مالکیت از جمله عواملی هستند که در ادبیات پژوهشی به‌عنوان تعیین‌کننده‌های مهم رفتار مالیاتی شرکت‌ها مطرح شده‌اند. شواهد بازارهای نوظهور نشان می‌دهد که ابعاد مختلف حاکمیت شرکتی می‌توانند رابطه‌ای معنادار با اجتناب مالیاتی داشته باشند و کیفیت نظارت شرکتی نقش مهمی در کنترل یا تشدید رفتارهای مالیاتی تهاجمی ایفا می‌کند (Hasan et al., 2024). در همین راستا، مطالعات انجام‌شده درباره مالکیت نهادی نیز نشان داده‌اند که حضور سهامداران نهادی می‌تواند به دلیل توان نظارتی بیشتر یا انگیزه‌های اقتصادی خاص، رفتار مالیاتی شرکت‌ها را دگرگون سازد (Khan et al., 2017). همچنین، کنترل‌های داخلی و شهرت شرکت می‌توانند بر سطح اجتناب مالیاتی اثرگذار باشند و نقش تعدیل‌کننده‌ای در رابطه میان مالکیت و تصمیم‌های مالیاتی داشته باشند (Mokhtari & Jaberri Khosroshahi, 2022).

ساختار مالکیت و نوع روابط میان مالکان، مدیران و ذی‌نفعان نیز از دیگر ابعاد مهم در تحلیل اجتناب مالیاتی است. در شرکت‌هایی که تمرکز مالکیت بالاست، سهامداران عمده ممکن است از توان بیشتری برای نظارت بر مدیران برخوردار باشند؛ اما در عین حال، امکان پیگیری منافع خاص و انتقال ثروت میان گروه‌های ذی‌نفع نیز افزایش می‌یابد. در شرکت‌هایی با مالکیت دولتی، نهادی یا مدیریتی، انگیزه‌های اجتناب مالیاتی می‌تواند تحت تأثیر اهداف سیاسی، محدودیت‌های نظارتی، فشارهای پاسخگویی و منافع اقتصادی متفاوت قرار گیرد. پژوهش‌های اخیر درباره معاملات با اشخاص وابسته نشان داده‌اند که چنین معاملاتی می‌توانند به کانالی برای جابه‌جایی منافع، مدیریت سود و کاهش مالیات تبدیل شوند و نقش مالکیت دولتی در این رابطه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (Solikhah et al., 2025). همچنین، اصلاح ساختار مالکیت و ترکیب مالکیت مختلط می‌تواند

رفتار مالیاتی شرکت‌ها را از مسیر تغییر در مکانیسم‌های نظارتی و انگیزه‌های مدیریتی تحت تأثیر قرار دهد (Wang et al., 2021). از سوی دیگر، در برخی بازارهای منطقه‌ای، تنوع ملیتی هیئت‌مدیره و کمیته حسابرسی نیز با سطح اجتناب مالیاتی ارتباط یافته است که نشان می‌دهد ترکیب انسانی و نهادی ارکان حاکمیت شرکتی می‌تواند بر راهبردهای مالیاتی اثرگذار باشد (Alshabibi et al., 2022).

عوامل مدیریتی و ویژگی‌های رفتاری مدیران نیز در سال‌های اخیر به یکی از حوزه‌های برجسته در مطالعات اجتناب مالیاتی تبدیل شده است. مدیران دارای توانایی بالاتر معمولاً شناخت بیشتری از فرصت‌های مالی، ساختارهای قراردادی، مقررات مالیاتی و ابزارهای برنامه‌ریزی مالی دارند؛ بنابراین، ممکن است در شناسایی و اجرای راهبردهای اجتناب مالیاتی موفق‌تر عمل کنند. پژوهش‌های بین‌المللی نشان داده‌اند که توانایی مدیریتی با سطح اجتناب مالیاتی رابطه دارد و مدیران توانمند می‌توانند از فرصت‌های مالیاتی پیچیده‌تر بهره‌برداری کنند (Koester et al., 2017). در کنار توانایی، ویژگی‌هایی مانند بیش‌اطمینانی، کوتاه‌بینی مدیریتی، تمایل به ریسک، افق زمانی تصمیم‌گیری و حساسیت نسبت به پاداش نیز می‌توانند نوع رویکرد شرکت نسبت به مالیات را شکل دهند. هزینه‌های نیروی کار و ناکارآمدی سرمایه‌گذاری در نیروی انسانی نیز می‌توانند با اجتناب مالیاتی مرتبط باشند، زیرا تصمیم‌های مرتبط با نیروی کار بخشی از ساختار هزینه‌ای شرکت هستند و بر انگیزه‌های مدیریت برای کاهش سایر هزینه‌ها، از جمله مالیات، اثر می‌گذارند (Taylor et al., 2019; Xiang et al., 2023). از این منظر، اجتناب مالیاتی باید در پیوند با رفتار مدیریتی و ساختار کلی تصمیم‌گیری سازمانی تحلیل شود، نه به‌عنوان یک اقدام صرفاً فنی در واحد مالی.

کیفیت حسابرسی و نقش حسابرسان نیز در کنترل رفتارهای مالیاتی شرکت‌ها اهمیت اساسی دارد. حسابرسی مستقل از طریق افزایش اعتبار اطلاعات مالی، کاهش عدم تقارن اطلاعاتی، بهبود کیفیت گزارشگری و شناسایی ریسک‌های مالیاتی می‌تواند دامنه رفتارهای فرصت‌طلبانه را محدود کند. با این حال، تأثیر حسابرسی بر اجتناب مالیاتی به ویژگی‌های حسابرس، تخصص صنعت، اندازه مؤسسه حسابرسی، حقالزحمه حسابرسی، دوره تصدی حسابرس، کیفیت گزارش حسابرسی و زمان ارائه گزارش بستگی دارد. شواهد تجربی در صنعت بانکداری استرالیا نشان داده است که تخصص صنعت حسابرس با سطح اجتناب مالیاتی ارتباط دارد و حسابرسان متخصص می‌توانند نقش مؤثرتری در شناسایی و کنترل راهبردهای مالیاتی پیچیده ایفا کنند (Mnif & Tahri, 2024). همچنین، رابطه اجتناب مالیاتی با تأخیر در ارائه گزارش حسابرسی نشان می‌دهد که پیچیدگی تصمیم‌های مالیاتی می‌تواند فرایند حسابرسی را دشوارتر و زمان‌برتر سازد، در حالی که نوع حسابرس می‌تواند این رابطه را تعدیل کند (Gontara & Khelif, 2021). از این رو، کیفیت حسابرسی نه تنها پیامدی از ساختار مالی شرکت، بلکه یکی از عوامل کلیدی در شکل‌دهی به رفتار مالیاتی محسوب می‌شود.

ابعاد مالی و گزارشگری مالی نیز در تبیین اجتناب مالیاتی نقش برجسته‌ای دارند. سودآوری، جریان نقد عملیاتی، اهرم مالی، ساختار بدهی، فرصت‌های رشد، کیفیت سود، اقلام تعهدی، پایداری سود، کیفیت افشا، مقایسه‌پذیری صورت‌های مالی و تجدید ارائه گزارش‌ها می‌توانند بر ظرفیت و انگیزه شرکت برای اجتناب مالیاتی اثرگذار باشند. شرکت‌هایی که دارای سودآوری بالاتر هستند، ممکن است انگیزه بیشتری برای کاهش بار مالیاتی داشته باشند؛ در مقابل، شرکت‌های دارای محدودیت مالی یا اهرم بالا ممکن است از اجتناب مالیاتی به‌عنوان ابزاری برای حفظ نقدینگی استفاده کنند. پژوهش‌های داخلی نشان داده‌اند که بدهی، جریان‌های نقد آزاد و مالکیت نهادی می‌توانند با اجتناب مالیاتی ارتباط داشته باشند و ساختار مالی شرکت در توضیح رفتار مالیاتی اهمیت دارد (Siddiqui & Dudkanluy Milan, 2022). همچنین، کیفیت حاکمیت شرکتی و نرخ مؤثر مالیاتی در تحلیل فرار و فساد مالیاتی مورد توجه قرار گرفته و نشان داده شده است که متغیرهای مالی و نهادی باید به‌صورت هم‌زمان در تحلیل رفتار مالیاتی شرکت‌ها بررسی شوند (Namazian et al., 2021). افزون بر این، مدل‌سازی عملکرد شرکت‌های بورسی نشان می‌دهد که ارزیابی شرکت‌ها در بازار سرمایه نیازمند توجه به مجموعه‌ای از شاخص‌های مالی و غیرمالی است و همین منطبق در مطالعه اجتناب مالیاتی نیز قابل تعمیم است (Movahedi et al., 2023).

بازار سرمایه نیز به‌عنوان محیطی که در آن اطلاعات شرکت‌ها تفسیر، قیمت‌گذاری و ارزیابی می‌شود، می‌تواند بر رفتار اجتناب مالیاتی اثرگذار باشد. نقدشوندگی سهام، واکنش بازار، ریسک سقوط قیمت سهام، هم‌زمانی قیمت سهام، اطلاعات خصوصی منعکس‌شده در قیمت و حساسیت سرمایه‌گذاران نسبت به کیفیت افشا از جمله عواملی هستند که ارتباط میان اجتناب مالیاتی و بازار را توضیح می‌دهند. شرکت‌هایی که سهام آنها نقدشوندگی بالاتری دارد، بیشتر در معرض نظارت بازار، تحلیلگران و سرمایه‌گذاران فعال قرار می‌گیرند و ممکن است کمتر وارد راهبردهای مالیاتی بسیار تهاجمی شوند (Chen et al., 2019). در مقابل، سیاست‌های مالیاتی جسورانه می‌تواند با افزایش ابهام اطلاعاتی و کاهش

شفافیت، بر همزمانی قیمت سهام و کیفیت اطلاعات منعکس شده در بازار تأثیر بگذارد (Feng et al., 2019). همچنین، روابط مشتری و تأمین کننده می تواند به دلیل وابستگی اقتصادی، قدرت چانه زنی و ساختار زنجیره تأمین، انگیزه های اجتناب مالیاتی را تغییر دهد (Cen et al., 2017). از سوی دیگر، نقش اخبار سود فصلی و سرعت معاملات نشان می دهد که واکنش بازار سرمایه نسبت به اطلاعات مالی شرکتها می تواند درک سرمایه گذاران از رفتار مالیاتی و ریسک های مرتبط با آن را تحت تأثیر قرار دهد (Emsakpur et al., 2021).

عوامل محیطی، نهادی و اجتماعی نیز از دیگر ابعاد مهم اجتناب مالیاتی هستند. قوانین مالیاتی، پیچیدگی مقررات، ثبات سیاسی، عدم اطمینان اقتصادی، رقابت در بازار محصول، فشارهای اجتماعی، افشای محیط زیستی و مسئولیت اجتماعی شرکتها همگی می توانند فضای تصمیم گیری مالیاتی را شکل دهند. پژوهش های مرتبط با افشای اطلاعات زیست محیطی نشان داده اند که افشای محیط زیستی می تواند با اجتناب مالیاتی ارتباط داشته باشد و این رابطه در صنایع آلاینده، محیط های رقابتی و مناطق دارای ویژگی های نهادی خاص شدت بیشتری پیدا کند (Gu & Wang, 2023). از سوی دیگر، مسئولیت اجتماعی شرکتها می تواند به عنوان نشانه ای از پاسخگویی و تعهد اخلاقی شرکت، با کاهش رفتارهای اجتنابی همراه باشد، زیرا شرکت هایی که به مشروعیت اجتماعی و اعتبار عمومی خود اهمیت بیشتری می دهند، ممکن است کمتر به راهبردهای مالیاتی تهاجمی روی آورند (Col & Patel, 2019). همچنین، مدیریت ریسک در نظام مالی و بانکی نشان می دهد که رویکردهای ترکیبی و چندبعدی برای شناخت ریسک های مالی اهمیت دارند و اجتناب مالیاتی نیز به دلیل پیوند با ریسک مالی، ریسک اعتباری، ریسک بازار و ریسک شهرت باید در چارچوبی چندعاملی بررسی شود (Delafruz et al., 2019). با وجود حجم قابل توجهی از مطالعات انجام شده درباره اجتناب مالیاتی، بخش عمده این پژوهش ها بر رویکردهای کمی، مدل های رگرسیونی و آزمون روابط میان متغیرهای از پیش تعیین شده متمرکز بوده اند. این مطالعات اگرچه در شناسایی اثر برخی متغیرها بر اجتناب مالیاتی ارزشمند هستند، اما به دلیل ماهیت پیچیده، زمینه مند و چندبعدی این پدیده، نمی توانند به تنهایی تصویری جامع از همه عوامل مؤثر ارائه دهند. برای نمونه، برخی پژوهش ها بر حاکمیت شرکتی تمرکز کرده اند، برخی دیگر به کیفیت حسابرسی، برخی به ساختار مالکیت، برخی به ویژگی های بازار و برخی به عوامل مالی پرداخته اند؛ اما کمتر پژوهشی تلاش کرده است این عوامل را در قالب یک الگوی جامع و یکپارچه از دیدگاه خبرگان شناسایی و سازمان دهی کند (Fakhar et al., 2023). در چنین شرایطی، استفاده از روش های کیفی می تواند امکان کشف مضامین پنهان، فهم روابط مفهومی، استخراج ابعاد زمینه ای و ارائه الگویی بومی و کاربردی را فراهم سازد. تحلیل مضمون به عنوان یکی از روش های معتبر پژوهش کیفی، قابلیت شناسایی، طبقه بندی و تفسیر الگوهای معنایی موجود در داده های متنی را دارد و در مطالعات مدیریتی و سازمانی برای فهم پدیده های پیچیده به کار گرفته شده است (Raeeszadeh et al., 2016). همچنین، کاربرد تحلیل مضمون در پژوهش های سازمانی ایران نشان داده است که این روش می تواند برای استخراج عوامل مؤثر بر پدیده های چندبعدی و طراحی مدل های مفهومی مناسب باشد (Kamali Chirani & Homayounfar, 2023).

بر این اساس، ضرورت انجام پژوهشی که بتواند با اتکا به دیدگاه خبرگان دانشگاهی و مدیران شرکت های بورسی، عوامل مؤثر بر اجتناب مالیاتی را به صورت نظام مند شناسایی و در قالب مضامین پایه، سازمان دهنده و فراگیر طبقه بندی کند، بیش از پیش آشکار می شود. چنین الگویی می تواند علاوه بر غنای نظری ادبیات اجتناب مالیاتی، برای سیاست گذاران مالیاتی، نهاد های ناظر، حسابرسان، مدیران مالی و سرمایه گذاران نیز کاربرد داشته باشد. از نظر سیاست گذاری، شناسایی ابعاد گوناگون اجتناب مالیاتی می تواند به طراحی مقررات دقیق تر و هدفمندتر کمک کند؛ از نظر حاکمیت شرکتی، می تواند سازوکارهای نظارتی را تقویت کند؛ از منظر حسابرسی، می تواند توجه حسابرسان را به شاخص های پرریسک معطوف سازد؛ و از منظر بازار سرمایه، می تواند به ارتقای شفافیت و کاهش عدم تقارن اطلاعاتی منجر شود. بنابراین، مطالعه اجتناب مالیاتی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، به دلیل نقش این شرکتها در اقتصاد ملی، الزام به افشای عمومی اطلاعات و حساسیت بالای ذی نفعان نسبت به شفافیت مالی، از اهمیت نظری و کاربردی ویژه ای برخوردار است.

هدف پژوهش حاضر ارائه الگوی عوامل مؤثر بر اجتناب مالیاتی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران با استفاده از روش تحلیل مضمون است.

روش پژوهش و مواد

در این پژوهش، به منظور شناسایی جامع عوامل مؤثر بر اجتناب مالیاتی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس، از روش تحلیل مضمون^۱ به عنوان رویکرد اصلی بخش کیفی استفاده شد. تحلیل مضمون روشی نظام‌مند برای شناسایی، تحلیل و گزارش الگوهای معنادار در داده‌های کیفی است که امکان استخراج مفاهیم پنهان و تبیین ساختار مفهومی پدیده‌های پیچیده را فراهم می‌سازد.

داده‌های کیفی از طریق مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته با ۲۰ نفر از خبرگان شامل اساتید دانشگاه و مدیران شرکت‌های بورسی گردآوری شد. انتخاب خبرگان به صورت هدفمند و با در نظر گرفتن معیارهایی نظیر سابقه علمی و حرفه‌ای مرتبط، آشنایی با مسائل مالیاتی و تجربه تصمیم‌گیری در حوزه مالی و حسابداری انجام گرفت و تا زمانی ادامه یافت که کدهای جدیدی استخراج نشد و اشباع نظری حاصل شد؛ معیار اشباع بر اساس عدم ظهور مضامین جدید در ۳ مصاحبه متوالی تعیین شد. جدول ۱ مشخصات ۲۰ خبرگان شرکت‌کننده شامل سن، سابقه کاری، مدرک تحصیلی، حوزه تخصص و سمت سازمانی را نشان می‌دهد.

جدول ۱. مشخصات خبرگان پژوهش

شناسه	سمت سازمانی	حوزه تخصص	مدرک تحصیلی	سن (سال)	سابقه (سال)
E1	مدیر مالی ارشد	حسابداری	دکتری	۴۵	۲۰
E2	هیئت علمی دانشگاه	مدیریت	دکتری	۵۰	۲۵
E3	حسابرس مستقل	حسابداری	کارشناسی ارشد	۳۸	۱۲
E4	مدیر سرمایه‌گذاری	مدیریت مالی	دکتری	۴۲	۱۸
E5	مشاور مالی	اقتصاد	دکتری	۴۷	۲۲
E6	هیئت علمی دانشگاه	مدیریت	دکتری	۴۰	۱۵
E7	مدیر حسابرسی داخلی	حسابداری	کارشناسی ارشد	۳۶	۱۰
E8	مدیر ارشد مالی	اقتصاد	دکتری	۴۹	۲۴
E9	مدیر منابع انسانی	مدیریت	دکتری	۴۴	۲۰
E10	مدیر حسابرسی	حسابداری	دکتری	۴۱	۱۶
E11	مشاور مالیاتی	مالیات	کارشناسی ارشد	۳۹	۱۳
E12	هیئت علمی دانشگاه	مدیریت مالی	دکتری	۴۶	۲۱
E13	مدیر داخلی شرکت	حسابداری	کارشناسی ارشد	۳۷	۱۲
E14	مدیر مالی پروژه‌ها	اقتصاد	دکتری	۴۸	۲۳
E15	مدیر ارشد اجرایی	مدیریت	دکتری	۴۳	۱۹
E16	حسابرس مستقل	مالیات	کارشناسی ارشد	۳۵	۱۰
E17	هیئت علمی دانشگاه	مدیریت	دکتری	۵۱	۲۸
E18	مدیر حسابرسی داخلی	حسابداری	دکتری	۴۰	۱۵
E19	مشاور مالی	اقتصاد	کارشناسی ارشد	۳۸	۱۲
E20	مدیر ارشد شرکت	مدیریت مالی	دکتری	۴۵	۲۰

فرآیند تحلیل داده‌ها طی مراحل کدگذاری باز، محوری و انتخابی و با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA ۲۰۲۰ انجام شد. در مرحله کدگذاری باز، مفاهیم اولیه از متن مصاحبه‌ها استخراج گردید. سپس، با حذف کدهای تکراری و غیرمرتبط، کدهای اولیه بر اساس شباهت‌های مفهومی و معنایی در قالب مضامین سازمان‌دهنده طبقه‌بندی شدند. در نهایت، با

¹ Thematic Analysis

تجمع مضمین سازمان‌دهنده و اتکا به مبانی نظری پژوهش، مضمین فراگیر شناسایی و الگوی مفهومی اولیه عوامل مؤثر بر اجتناب مالیاتی استخراج شد. به منظور اطمینان از پایایی و اعتبار یافته‌ها، دو کدگذار مستقل مراحل کدگذاری را انجام دادند و ضریب توافق بین آن‌ها (شاخص کاپای کوهن) ۰/۸۷ گزارش شد. همچنین روش لینکلن و گوبا برای تضمین روایی تأیید شد. خروجی این مرحله، چارچوب مفهومی جامعی از عوامل مؤثر بر اجتناب مالیاتی بود که مبنای مراحل بعدی پژوهش قرار گرفت.

یافته‌ها

به‌منظور دستیابی به هدف پژوهش، یعنی ارائه الگوی جامع اجتناب مالیاتی و شناسایی عوامل مؤثر بر آن در شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس، در گام نخست از رویکرد کیفی و روش تحلیل مضمون استفاده شد. در این راستا، داده‌های کیفی از طریق انجام مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۲۰ نفر از خبرگان شامل اساتید دانشگاه و مدیران شرکت‌های بورسی گردآوری گردید. برای طراحی سؤالات مصاحبه، ابتدا با مرور نظام‌مند ادبیات پژوهش و مطالعات پیشین مرتبط با اجتناب مالیاتی و عوامل تعیین‌کننده آن، کلیدواژه‌هایی نظیر «اجتناب مالیاتی» و «عوامل مؤثر بر اجتناب مالیاتی» در بازه زمانی ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۴ از پایگاه‌ها و نشریات معتبر علمی داخلی و بین‌المللی از جمله Google Scholar، Emerald، ScienceDirect، Wiley، Taylor & Francis، Oxford Journals و Springer استخراج شد. بر این اساس، سؤالات محوری مصاحبه‌ها حول چهار محور اصلی شامل راهکارهای بهبود اجتناب مالیاتی، شاخص‌های اثرگذار بر آن، موانع موجود و نقش مدیران در این فرآیند طراحی و اجرا گردید. پس از انجام مصاحبه‌ها، تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA 2020 انجام شد. در مرحله نخست، کدگذاری باز صورت گرفت و پس از حذف کدهای تکراری و غیرمرتبط، در مجموع ۷۰ مضمون پایه (کد اولیه) شناسایی و تأیید شد. در مرحله بعد، با اتکا به مبانی نظری، ماهیت مفهومی کدها و اشتراکات معنایی میان آن‌ها، این مضمین پایه در قالب ۲۱ مضمون سازمان‌دهنده (کد محوری) طبقه‌بندی شدند. در نهایت، مضمین سازمان‌دهنده شناسایی‌شده در ۵ مضمون فراگیر (کد انتخابی) جمع‌گردیدند.

نتایج نهایی تحلیل مضمون عوامل مؤثر بر اجتناب مالیاتی در جدول شماره ۲ ارائه شده است. همان‌گونه که در این جدول مشاهده می‌شود، ۷۰ کد اولیه در قالب ۲۱ مضمون سازمان‌دهنده شامل ویژگی‌های هیأت‌مدیره، ساختار مالکیت، ویژگی‌های شخصیتی مدیران، ساختار کمیته حسابرسی، سایر ویژگی‌های حاکمیتی، قوانین موجود، محیط رقابتی، ویژگی‌های سیاسی، عملکرد اجتماعی، ویژگی حسابرس، کیفیت گزارش حسابرسی، ویژگی سود تقسیمی، کیفیت سود، عملکرد شرکت، وجوه نقد، ساختار شرکت، هزینه شرکت، محدودیت شرکت، کیفیت صورت‌های مالی، ویژگی سهام و عوامل بازار دسته‌بندی شده‌اند. این مضمین سازمان‌دهنده نیز در پنج مضمون فراگیر تحت عناوین حاکمیت شرکتی، عوامل محیطی، کیفیت حسابرسی، ویژگی‌های مالی و گزارشگری مالی، و عوامل بازار و مرتبط با سهام شرکت قرار گرفتند.

به‌منظور سنجش اهمیت نسبی مضمین سازمان‌دهنده، فراوانی هر مضمون بر اساس تعداد دفعات ظهور و تکرار کدهای مرتبط با آن در متن مصاحبه‌های انجام‌شده محاسبه شد. بنابراین، معیار فراوانی در این پژوهش تعداد دفعات اشاره خبرگان به یک مفهوم یا مضمون در کل داده‌های کیفی بوده است و نه صرفاً تعداد مصاحبه‌شوندگانی که آن مضمون را مطرح کرده‌اند. این رویکرد امکان شناسایی میزان برجستگی و اهمیت نسبی هر مضمون را در میان داده‌های گردآوری‌شده فراهم می‌کند و تصویری دقیق‌تر از میزان تأکید خبرگان بر عوامل مؤثر بر اجتناب مالیاتی ارائه می‌دهد.

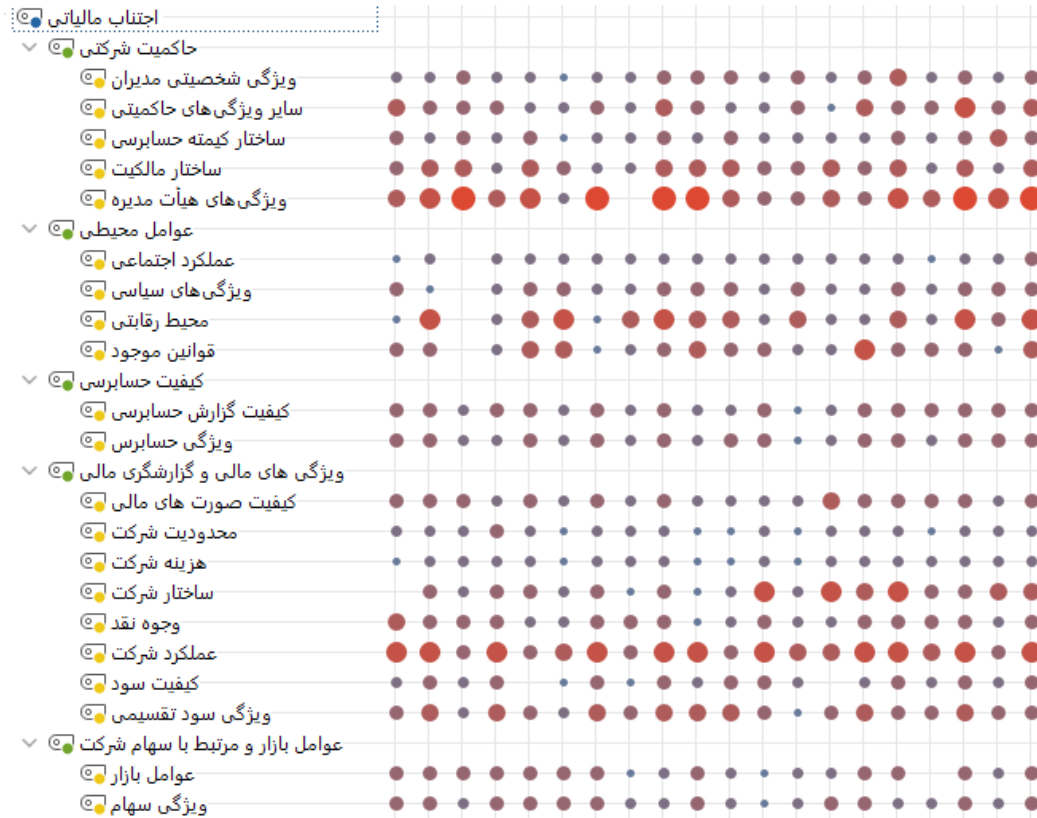
جدول ۲. نتایج تحلیل مضمون عوامل مؤثر بر اجتناب مالیاتی

کدهای اولیه - مضمین پایه	کدمحوری - مضمین سازمان‌دهنده	کد انتخابی - مضمین فراگیر
استقلال هیأت مدیره	ویژگی‌های هیأت مدیره	حاکمیت شرکتی
دوگانگی وظایف هیأت مدیره		
دانش مالی هیأت مدیره		
تعداد جلسات هیأت مدیره		
پاداش هیأت‌مدیره		
اندازه هیأت مدیره		
مالکیت دولتی	ساختار مالکیت	

		مالکیت نهادی
		تمرکز مالکیت
		مالکیت مدیریتی
	ویژگی شخصیتی مدیران	توانایی مدیریت
		بیش اطمینان مدیریتی
		کوته بینی مدیریت
	ساختار کمیته حسابرسی	وجود کمیته حسابرسی
		اندازه کمیته حسابرسی
		جنسیت کمیته حسابرسی
	سایر ویژگی های حاکمیتی	وجود کمیته ریسک
		معاملات با اشخاص وابسته
		کیفیت کنترل های داخل
		هزینه نمایندگی
عوامل محیطی	قوانین موجود	قوانین و مقررات بازار سرمایه
		ریسک مالیاتی
		قوانین مالیاتی
	محیط رقابتی	رقابت در بازار محصول
		شهرت شرکت
		عدم تقارن اطلاعاتی
		پیچیدگی شرکت
		استراتژی شرکت
	ویژگی های سیاسی	ثبات سیاسی
		عدم اطمینان اقتصادی
		ارتباطات سیاسی
	عملکرد اجتماعی	افشای زیست محیطی
		مسئولیت اجتماعی
کیفیت حسابرسی	ویژگی حسابرس	دوره تصدی حسابرس
		اندازه حسابرس
		تخصص صنعت حسابرس
	کیفیت گزارش حسابرسی	حق الزحمه حسابرسی
		تأخیر ارائه گزارش حسابرسی
		نوع گزارش حسابرس
ویژگی های مالی و گزارشگری مالی	ویژگی سود تقسیمی	پیش بینی سود شرکت
		قیمت به سود هر سهم
		سود تقسیمی هر سهم
		نرخ رشد سود هر سهم
	کیفیت سود	کیفیت سود
		پایداری سود

اقلام تعهدی	
رشد فروش شرکت	عملکرد شرکت
ارزش شرکت	
فرصت‌های سرمایه‌گذاری	
کارآیی سرمایه‌گذاری	
سود آوری	
جریان نقد عملیاتی	وجوه نقد
نگهداشت وجه نقد	
نقدینگی	
نسبت اهرمی	ساختار شرکت
اندازه شرکت	
عمر شرکت	
هزینه حقوق و دستمزد	هزینه شرکت
هزینه بدهی	
درماندگی مالی	محدودیت شرکت
محدودیت مالی	
کیفیت افشاء صورتهای مالی	کیفیت صورتهای مالی
مقایسه پذیری صورتهای مالی	
تجدید ارائه صورتهای مالی	
نقدشوندگی سهام	ویژگی سهام
واکنش‌های بازار سهام	
اطلاعات خصوصی قیمت سهام	
حمایت از سرمایه‌گذار	عوامل بازار
ریسک شرکت	
واکنش بازار	

به‌منظور بررسی میزان توافق خبرگان در ارتباط با مضامین سازمان‌دهنده استخراج‌شده، ماتریس توافق میان مصاحبه‌شوندگان ترسیم شد که نتایج آن در شکل ۱ نمایش داده شده است. بر اساس این شکل، تنها تعداد محدودی از خبرگان با برخی مضامین خاص از جمله ویژگی‌های هیأت‌مدیره، عملکرد اجتماعی، ویژگی‌های سیاسی، محیط رقابتی، قوانین موجود، کیفیت سود و عوامل بازار موافقت کامل نداشته‌اند. با این حال، در مجموع، درصد توافق بین مصاحبه‌شوندگان در خصوص مضامین سازمان‌دهنده حدود ۹۷ درصد برآورد شد که نشان‌دهنده سطح بسیار بالای توافق و اعتبار مناسب نتایج کیفی پژوهش است.

شکل ۱. ماتریس توافق بین مضامین سازمان‌دهنده

در ادامه، به منظور بررسی اهمیت نسبی هر یک از مضامین سازمان‌دهنده، فراوانی و درصد فراوانی آن‌ها محاسبه شد که نتایج در جدول ۳ ارائه شده است. مطابق یافته‌ها، مضمون ویژگی‌های هیأت‌مدیره با ۸۷ (۷۶۲ درصد) بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است. پس از آن، مضامین عملکرد شرکت با ۸۶ (۷۵۳ درصد) و ساختار مالکیت با ۶۵ (۵۶۹ درصد) در رتبه‌های بعدی قرار دارند. در مقابل، کمترین فراوانی مربوط به مضمون هزینه شرکت با ۳۵ (۳۰۶ درصد) است. به منظور نمایش بصری توزیع فراوانی مضامین سازمان‌دهنده، نمودار ابری ترسیم شد که در شکل ۲ ارائه شده است. در این نمودار، مضامینی که فراوانی بیشتری دارند با اندازه بزرگ‌تر نمایش داده شده‌اند که بیانگر اهمیت نسبی بالاتر آن‌ها در دیدگاه خبرگان است.

جدول ۳. فراوانی و درصد فراوانی مضامین سازمان‌دهنده اجتناب مالیاتی

مضامین سازمان‌دهنده	فراوانی	درصد فراوانی
ویژگی‌های هیأت مدیره	۸۷	۷.۶۲
عملکرد شرکت	۸۶	۷.۵۳
ساختار مالکیت	۶۵	۵.۶۹
محیط رقابتی	۶۴	۵.۶۰
ویژگی سود تقسیمی	۶۴	۵.۶۰
سایر ویژگی‌های حاکمیتی	۵۹	۵.۱۷
ساختار شرکت	۵۸	۵.۰۸
قوانین موجود	۵۵	۴.۸۲
کیفیت صورت‌های مالی	۵۳	۴.۶۴
وجوه نقد	۵۳	۴.۶۴

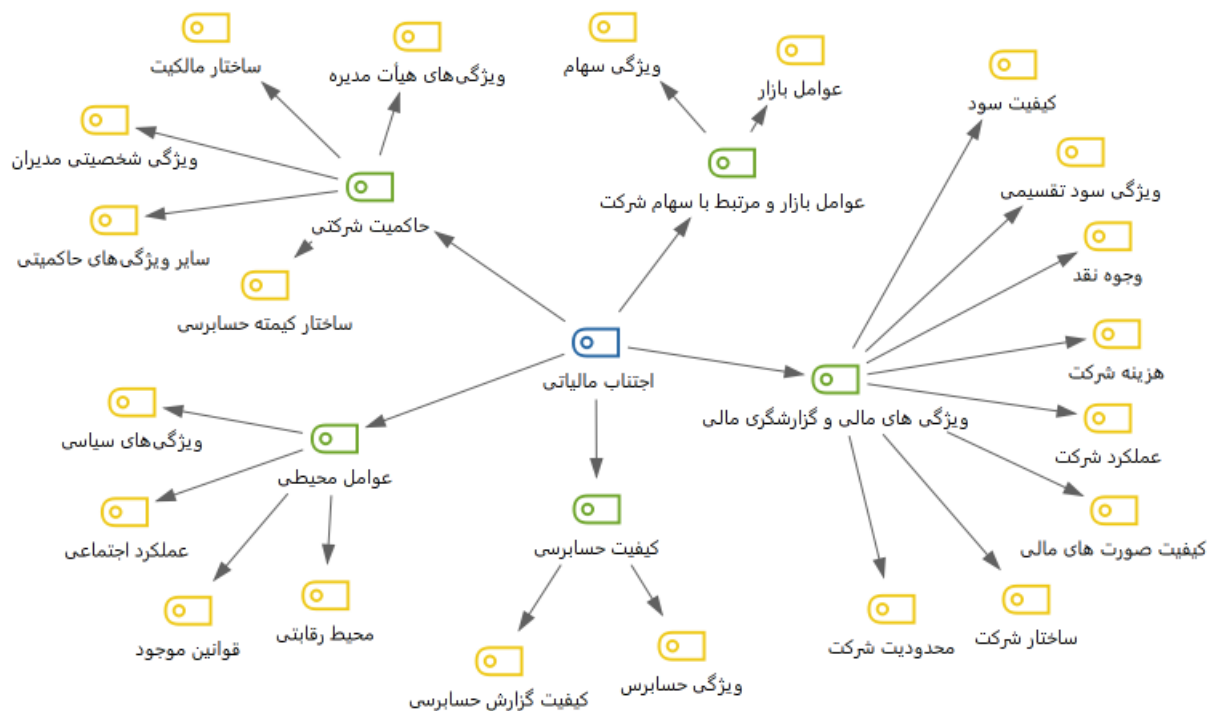
ملائی و همکاران

کیفیت گزارش حسابرسی	۵۲	۴.۵۵
ویژگی حسابرس	۵۱	۴.۴۷
ویژگی سهام	۵۰	۴.۳۸
ویژگی شخصیتی مدیران	۴۹	۴.۲۹
ساختار کمیته حسابرسی	۴۹	۴.۲۹
عوامل بازار	۴۸	۴.۲۰
ویژگی‌های سیاسی	۴۸	۴.۲۰
کیفیت سود	۴۳	۳.۷۷
عملکرد اجتماعی	۳۷	۳.۲۴
محدودیت شرکت	۳۶	۳.۱۵
هزینه شرکت	۳۵	۳.۰۶
جمع	۱۱۴۲	۱۰۰.۰۰

شکل ۲. نمودار ابری مضامین سازمان‌دهنده اجتناب مالیاتی

در نهایت، با اتکا به مضامین سازمان‌دهنده و مضامین فراگیر شناسایی‌شده، الگوی نهایی عوامل مؤثر بر اجتناب مالیاتی طراحی شد. این الگو که در شکل ۳ ارائه شده است، ساختار مفهومی روابط میان ابعاد مختلف اجتناب مالیاتی را در قالب پنج بعد اصلی شامل حاکمیت شرکتی، عوامل محیطی، کیفیت حسابرسی، ویژگی‌های مالی و گزارشگری مالی و عوامل بازار و مرتبط با سهام شرکت نشان می‌دهد. این الگو مبنای ورود به بخش کمی پژوهش و آزمون تجربی روابط میان متغیرها در مراحل بعدی تحقیق قرار می‌گیرد.

شکل ۳. الگوی عوامل مؤثر بر اجتناب مالیاتی با استفاده از نرم افزار MAXQDA

بحث و نتیجه گیری

هدف پژوهش حاضر ارائه الگویی جامع از عوامل مؤثر بر اجتناب مالیاتی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران با استفاده از روش تحلیل مضمون بود. نتایج تحلیل داده های حاصل از مصاحبه با خبرگان نشان داد که اجتناب مالیاتی پدیده ای چندبعدی، زمینه مند و وابسته به تعامل هم زمان عوامل درون سازمانی و برون سازمانی است. بر اساس یافته ها، ۷۰ مضمون پایه در قالب ۲۱ مضمون سازمان دهنده و ۵ مضمون فراگیر شناسایی شد. مضامین فراگیر شامل حاکمیت شرکتی، عوامل محیطی، کیفیت حسابرسی، ویژگی های مالی و گزارشگری مالی، و عوامل بازار و مرتبط با سهام شرکت بود. این نتیجه نشان می دهد که اجتناب مالیاتی را نمی توان صرفاً به عنوان پیامد یک تصمیم مالی یا حسابداری محدود در نظر گرفت، بلکه باید آن را در بستر وسیع تری از ساختارهای مالکیتی، سازوکارهای نظارتی، ویژگی های مدیریتی، وضعیت مالی شرکت، کیفیت افشا، محیط نهادی و واکنش بازار سرمایه تحلیل کرد. این برداشت با رویکردهای جدید در ادبیات اجتناب مالیاتی همسو است که تأکید می کنند رفتار مالیاتی شرکت ها حاصل برهم کنش مجموعه ای از عوامل حاکمیتی، مالی، اطلاعاتی و محیطی است (Fakhar et al., 2023; Lotfi & Delshad, 2026).

یکی از مهم ترین یافته های پژوهش حاضر، برجستگی نقش حاکمیت شرکتی در تبیین اجتناب مالیاتی بود. در این بعد، ویژگی های هیئت مدیره، ساختار مالکیت، ویژگی های شخصیتی مدیران، ساختار کمیته حسابرسی و سایر ویژگی های حاکمیتی به عنوان مضامین سازمان دهنده شناسایی شدند. از میان این عوامل، ویژگی های هیئت مدیره بیشترین فراوانی را در میان مضامین سازمان دهنده به خود اختصاص داد که نشان دهنده جایگاه محوری هیئت مدیره در جهت دهی به سیاست های مالیاتی شرکت است. این یافته با مطالعاتی همخوان است که نشان داده اند استقلال، تخصص، ترکیب و سازوکارهای نظارتی هیئت مدیره می تواند سطح اجتناب مالیاتی شرکت ها را تحت تأثیر قرار دهد (Hasan et al., 2024). همچنین، شناسایی ساختار مالکیت به عنوان یکی از عوامل پرتکرار نشان می دهد که تمرکز مالکیت، مالکیت نهادی، مالکیت مدیریتی و مالکیت دولتی می توانند از طریق تغییر در انگیزه های نظارتی و منافع اقتصادی سهامداران، بر تصمیم های مالیاتی اثر بگذارند. این نتیجه با یافته هایی سازگار است که نقش مالکیت نهادی را در رفتار مالیاتی شرکت ها تأیید کرده اند (Khan et al., 2017) و همچنین با پژوهش هایی همسو است که نشان داده اند مالکیت دولتی و اصلاح ساختار مالکیت می توانند در کنترل یا تعدیل رفتارهای اجتناب مالیاتی نقش داشته باشند (Solikhah et al., 2025; Wang et al., 2021).

یافته دیگر پژوهش، شناسایی ویژگی‌های شخصیتی و مدیریتی به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های مؤثر بر اجتناب مالیاتی بود. توانایی مدیریت، بیش‌اطمینانی مدیریتی و کوتاه‌بینی مدیریت از جمله کدهای پایه‌ای بودند که در این بخش قرار گرفتند. این نتیجه نشان می‌دهد که سطح اجتناب مالیاتی تنها تابع ساختارهای رسمی شرکت نیست، بلکه به قضاوت‌ها، ترجیحات، افق زمانی و ریسک‌پذیری مدیران نیز وابسته است. مدیران توانمند ممکن است به دلیل شناخت بیشتر از پیچیدگی‌های مقررات، ابزارهای گزارشگری و فرصت‌های برنامه‌ریزی مالیاتی، امکان بیشتری برای طراحی راهبردهای کاهش مالیات داشته باشند. این تفسیر با پژوهش‌هایی هماهنگ است که نشان داده‌اند توانایی مدیریتی با سطح اجتناب مالیاتی شرکت‌ها ارتباط دارد (Koester et al., 2017). همچنین، ارتباط میان اجتناب مالیاتی و تصمیم‌های مرتبط با نیروی کار در پژوهش‌های پیشین نشان داده است که رفتار مالیاتی شرکت‌ها با ساختار کلی تصمیم‌گیری مدیریتی پیوند دارد و نمی‌توان آن را جدا از سیاست‌های منابع انسانی، هزینه نیروی کار و کارایی سرمایه‌گذاری در نیروی انسانی بررسی کرد (Bekhradi Nasab, 2020; Taylor et al., 2019; Xiang et al., 2023).

بعد دوم الگوی استخراج‌شده، عوامل محیطی بود که شامل قوانین موجود، محیط رقابتی، ویژگی‌های سیاسی و عملکرد اجتماعی شد. این یافته بیانگر آن است که رفتار اجتناب مالیاتی در خلأ شکل نمی‌گیرد، بلکه متأثر از شرایط نهادی، قانونی، سیاسی و اجتماعی محیط فعالیت شرکت است. قوانین مالیاتی، مقررات بازار سرمایه، سطح ریسک مالیاتی، رقابت در بازار محصول، شهرت شرکت، پیچیدگی شرکت، عدم تقارن اطلاعاتی، ثبات سیاسی و عدم اطمینان اقتصادی می‌توانند زمینه تصمیم‌گیری مالیاتی را شکل دهند. در محیط‌هایی که پیچیدگی مقرراتی بیشتر است یا عدم اطمینان اقتصادی و سیاسی افزایش می‌یابد، امکان تفسیرهای متفاوت از مقررات و بهره‌گیری از خلأهای قانونی نیز بیشتر می‌شود. این نتیجه با پژوهش‌هایی همسو است که نشان داده‌اند عوامل نهادی و محیطی می‌توانند شدت و جهت اثرگذاری متغیرها بر اجتناب مالیاتی را تغییر دهند (Gu & Wang, 2023). همچنین، شناسایی عملکرد اجتماعی و مسئولیت اجتماعی به‌عنوان مؤلفه‌ای مؤثر نشان می‌دهد که مشروعیت اجتماعی شرکت‌ها می‌تواند در سطح اجتناب مالیاتی آنها نقش داشته باشد؛ زیرا شرکت‌هایی که بیشتر در معرض ارزیابی اخلاقی و اجتماعی قرار دارند، ممکن است از راهبردهای مالیاتی پریسک فاصله بگیرند. این برداشت با نتایج پژوهش‌هایی سازگار است که رابطه مسئولیت اجتماعی شرکت و اجتناب مالیاتی را بررسی کرده‌اند (Col & Patel, 2019).

سومین بعد اصلی الگو، کیفیت حسابرسی بود. در این بعد، ویژگی‌های حسابرس و کیفیت گزارش حسابرسی به‌عنوان مضامین سازمان‌دهنده شناسایی شد. نتایج نشان داد که دوره تصدی حسابرس، اندازه حسابرس، تخصص صنعت حسابرس، حق‌الزحمه حسابرسی، تأخیر در ارائه گزارش حسابرسی و نوع گزارش حسابرس می‌توانند در رفتار اجتناب مالیاتی شرکت‌ها نقش داشته باشند. این یافته از آن جهت اهمیت دارد که حسابرسی مستقل یکی از سازوکارهای اصلی کاهش عدم تقارن اطلاعاتی و افزایش اعتبار گزارشگری مالی است. هرچه کیفیت حسابرسی بالاتر باشد، احتمال شناسایی رویه‌های مالیاتی پریسک و رفتارهای گزارشگری فرصت‌طلبانه افزایش می‌یابد. پژوهش‌های پیشین نیز نشان داده‌اند که تخصص صنعت حسابرس می‌تواند سطح اجتناب مالیاتی را تحت تأثیر قرار دهد و حسابرسان متخصص به دلیل شناخت عمیق‌تر از صنعت، توانایی بیشتری در تشخیص پیچیدگی‌های مالیاتی دارند (Mnif & Tahri, 2024). همچنین، رابطه میان اجتناب مالیاتی و تأخیر گزارش حسابرسی نشان می‌دهد که پیچیدگی و ریسک مالیاتی می‌تواند فرایند حسابرسی را دشوارتر و طولانی‌تر کند (Gontara & Khelif, 2021). از سوی دیگر، تأکید بر کیفیت حسابرسی در پژوهش حاضر با مطالعاتی همسو است که نشان داده‌اند کیفیت حسابرسی می‌تواند رابطه میان راهبردهای مالیاتی جسورانه و پیامدهای بازار سرمایه را تعدیل کند (Feng et al., 2019).

بعد چهارم الگوی پژوهش، ویژگی‌های مالی و گزارشگری مالی بود که گسترده‌ترین مجموعه مضامین سازمان‌دهنده را در بر گرفت. در این بعد، ویژگی سود تقسیمی، کیفیت سود، عملکرد شرکت، وجوه نقد، ساختار شرکت، هزینه شرکت، محدودیت شرکت و کیفیت صورت‌های مالی شناسایی شد. فراوانی بالای مضمون عملکرد شرکت نشان داد که وضعیت عملیاتی و مالی شرکت در شکل‌گیری انگیزه‌های اجتناب مالیاتی اهمیت زیادی دارد. شرکت‌هایی که سودآوری، رشد فروش، فرصت‌های سرمایه‌گذاری یا جریان نقد عملیاتی بالاتری دارند، ممکن است انگیزه بیشتری برای مدیریت بار مالیاتی داشته باشند. در مقابل، شرکت‌های دارای محدودیت مالی، درماندگی مالی یا هزینه بدهی بالا ممکن است اجتناب مالیاتی را ابزاری برای حفظ نقدینگی و کاهش فشار مالی تلقی کنند. این یافته با مطالعاتی همسو است که نقش بدهی، جریان نقد آزاد، مالکیت نهادی و ساختار مالی را در اجتناب مالیاتی بررسی کرده‌اند (Siddiqui & Dudkanluy Milan, 2022). همچنین، کیفیت سود، پایداری سود و اقلام تعهدی نشان می‌دهند که کیفیت گزارشگری

مالی می‌تواند در امکان‌پذیری یا کنترل راهبردهای اجتناب مالیاتی نقش داشته باشد. این نتیجه با پژوهش‌هایی سازگار است که تأثیر عوامل مالی، شفافیت سود و کیفیت اقلام تعهدی را در اجتناب مالیاتی مورد تأکید قرار داده‌اند (Fakhar et al., 2023; Namazian et al., 2021).

در بخش ویژگی‌های مالی، شناسایی وجوه نقد، نقدینگی و نگهداشت وجه نقد نیز نشان داد که ظرفیت نقدی شرکت با رفتار مالیاتی آن ارتباط دارد. شرکت‌ها ممکن است با هدف حفظ منابع نقدی، افزایش انعطاف‌پذیری مالی و تأمین مالی داخلی، به سمت کاهش بار مالیاتی حرکت کنند. در عین حال، نگهداشت وجه نقد بالا ممکن است در برخی شرکت‌ها با افزایش نگرانی‌های نمایندگی و کاهش شفافیت همراه شود. از این منظر، اجتناب مالیاتی می‌تواند هم ابزاری برای افزایش منابع داخلی و هم نشانه‌ای از رفتار فرصت‌طلبانه مدیریت باشد. نتایج پژوهش‌های داخلی درباره تأثیر اجتناب مالیاتی بر کارایی سرمایه‌گذاری و چسبندگی هزینه‌ها نیز نشان می‌دهد که رفتار مالیاتی شرکت‌ها با سیاست‌های عملیاتی و سرمایه‌گذاری آنها در ارتباط است (Elmi & Mohammadzadeh Salteh, 2020; Rahimi & Foroughi, 2020). همچنین، ضرورت توجه به عملکرد شرکت‌های بورسی در قالب مدل‌های چندشاخصه با پژوهش‌هایی همسو است که ارزیابی عملکرد شرکت‌های بورسی را نیازمند رویکردهای ترکیبی و چندبعدی دانسته‌اند (Movahedi et al., 2023).

پنجمین بعد استخراج‌شده، عوامل بازار و مرتبط با سهام شرکت بود. در این بعد، ویژگی سهام و عوامل بازار به‌عنوان مضامین سازمان‌دهنده شناسایی شدند. نقدشوندگی سهام، واکنش‌های بازار سهام، اطلاعات خصوصی قیمت سهام، حمایت از سرمایه‌گذار، ریسک شرکت و واکنش بازار از جمله کدهای پایه‌ای این بعد بودند. این یافته نشان می‌دهد که رفتار اجتناب مالیاتی شرکت‌ها نه تنها در سطح درون‌سازمانی و گزارشگری مالی، بلکه در سطح بازار سرمایه نیز بازتاب پیدا می‌کند. بازار سرمایه از طریق قیمت‌گذاری اطلاعات، واکنش سرمایه‌گذاران، توجه تحلیلگران و فشارهای نظارتی می‌تواند بر انتخاب راهبردهای مالیاتی شرکت اثر بگذارد. پژوهش‌های پیشین نشان داده‌اند که نقدشوندگی سهام با اجتناب مالیاتی ارتباط دارد و شرکت‌هایی که در معرض نظارت بیشتر بازار قرار دارند، ممکن است کمتر وارد رفتارهای مالیاتی بسیار تهاجمی شوند (Chen et al., 2019). همچنین، روابط مشتری و تأمین‌کننده می‌تواند از طریق وابستگی اقتصادی و ساختار زنجیره ارزش بر سطح اجتناب مالیاتی اثر بگذارد (Cen et al., 2017). افزون بر این، سرعت معاملات و واکنش بازار به اعلان‌های سود نیز نشان می‌دهد که اطلاعات مالی منتشرشده توسط شرکت‌ها می‌تواند برداشت سرمایه‌گذاران از ریسک، شفافیت و کیفیت تصمیم‌های مالیاتی را تحت تأثیر قرار دهد (Emsakpur et al., 2021).

در مجموع، الگوی استخراج‌شده در این پژوهش نشان داد که اجتناب مالیاتی در شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران پدیده‌ای چندلایه است که در نقطه تلاقی حاکمیت شرکتی، محیط نهادی، حساسی، گزارشگری مالی و سازوکارهای بازار سرمایه قرار دارد. اهمیت این یافته در آن است که بسیاری از مطالعات پیشین، اجتناب مالیاتی را از زاویه یک یا چند متغیر محدود بررسی کرده‌اند، در حالی که پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و تحلیل مضمون توانست تصویری جامع‌تر از عوامل مؤثر ارائه دهد. استفاده از نظر خبرگان نیز موجب شد که الگوی پیشنهادی علاوه بر اتکا به ادبیات نظری، با تجربه‌های حرفه‌ای و واقعیت‌های محیط شرکت‌های بورسی سازگار باشد. این رویکرد با مطالعاتی همسو است که استفاده از روش‌های کیفی، به‌ویژه تحلیل مضمون، را برای شناخت پدیده‌های پیچیده سازمانی و استخراج الگوهای مفهومی مناسب دانسته‌اند (Kamali Chirani, 2016; Raeeszadeh et al., 2016; Homayounfar, 2023). بنابراین، یافته‌های پژوهش حاضر می‌تواند مبنایی برای توسعه مدل‌های کمی، تدوین فرضیه‌های تجربی و طراحی ابزارهای سنجش اجتناب مالیاتی در مطالعات آینده باشد.

با وجود ارائه الگوی جامع از عوامل مؤثر بر اجتناب مالیاتی، با محدودیت‌هایی همراه بود. نخست آنکه داده‌های پژوهش بر اساس مصاحبه با خبرگان گردآوری شد و بنابراین احتمال تأثیر برداشت‌های فردی، سوگیری پاسخ‌دهندگان یا ملاحظات حرفه‌ای آنان بر پاسخ‌ها وجود دارد. دوم آنکه جامعه مشارکت‌کنندگان محدود به اساتید دانشگاه و مدیران شرکت‌های بورسی بود و دیدگاه سایر ذی‌نفعان مانند حسابرسان مالیاتی، کارشناسان سازمان امور مالیاتی، تحلیلگران بازار سرمایه و سرمایه‌گذاران نهادی به‌طور مستقیم وارد تحلیل نشد. سوم آنکه پژوهش حاضر ماهیتی کیفی داشت و روابط علی یا شدت اثرگذاری هر یک از ابعاد شناسایی‌شده بر اجتناب مالیاتی را به‌صورت آماری آزمون نکرد. همچنین، تمرکز مطالعه بر شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران می‌تواند تعمیم نتایج به شرکت‌های غیربورسی، بنگاه‌های کوچک و متوسط یا سایر بازارهای سرمایه را با محدودیت مواجه سازد.

پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آینده، الگوی استخراج‌شده در این مطالعه با استفاده از روش‌های کمی مانند مدل‌سازی معادلات ساختاری، تحلیل عاملی تأییدی یا روش‌های اقتصادسنجی داده‌های تابلویی آزمون شود تا میزان اثرگذاری هر یک از ابعاد شناسایی‌شده بر شاخص‌های مختلف اجتناب مالیاتی مشخص گردد. همچنین، انجام مطالعات مقایسه‌ای میان صنایع مختلف می‌تواند نشان دهد که اهمیت نسبی عوامل حاکمیتی، حسابرسی، مالی و بازار در صنایع متفاوت چگونه تغییر می‌کند. پژوهش‌های آینده می‌توانند نقش متغیرهای میانجی و تعدیل‌گر مانند کیفیت افشا، ریسک مالیاتی، تمرکز مالکیت، فشارهای نهادی و ویژگی‌های رفتاری مدیران را نیز بررسی کنند. افزون بر این، پیشنهاد می‌شود مطالعات مشابهی در شرکت‌های غیربورسی، بازارهای نوظهور دیگر و دوره‌های زمانی متفاوت انجام شود تا قابلیت تعمیم الگو و پایداری مضامین شناسایی‌شده ارزیابی گردد.

بر اساس یافته‌های پژوهش، نهادهای سیاست‌گذار و نظارتی می‌توانند با تقویت الزامات حاکمیت شرکتی، بهبود شفافیت گزارشگری مالی و افزایش نظارت بر کیفیت حسابرسی، زمینه کاهش رفتارهای پرریسک اجتناب مالیاتی را فراهم کنند. شرکت‌ها نیز باید سازوکارهای داخلی نظیر کمیته حسابرسی، کنترل‌های داخلی، مدیریت ریسک مالیاتی و افشای شفاف سیاست‌های مالیاتی را تقویت کنند. حسابرسان می‌توانند با توجه بیشتر به نشانه‌هایی مانند پیچیدگی ساختار شرکت، معاملات با اشخاص وابسته، کیفیت سود، تأخیر گزارشگری و تغییرات غیرعادی در جریان‌های نقدی، ارزیابی دقیق‌تری از ریسک مالیاتی ارائه دهند. همچنین، مدیران مالی باید میان منافع کوتاه‌مدت ناشی از کاهش مالیات و پیامدهای بلندمدت آن بر اعتبار شرکت، ریسک نظارتی، اعتماد سرمایه‌گذاران و ارزش بازار توازن برقرار کنند.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

تشکر و قدردانی

از تمامی کسانی که در طی مراحل این پژوهش به ما یاری رساندند تشکر و قدردانی می‌گردد.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

حمایت مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

موازین اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

References

- Alshabibi, B., Pria, S., & Hussainey, K. (2022). Nationality diversity in corporate boards and tax avoidance: Evidence from Oman. *Administrative Sciences*, 12(3), 111. <https://doi.org/10.3390/admsci12030111>
- Bekhradi Nasab, V. (2020). The effect of tax avoidance on labor investment considering the moderating role of managerial ability and corporate governance: A new approach to measuring tax avoidance at the economy level. *Journal of Economics*, 3(20), 95-136.
- Cen, L., Maydew, E. L., Zhang, L., & Zuo, L. (2017). Customer-supplier relationships and corporate tax avoidance. *Journal of Financial Economics*, 123(2), 377-394. <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2016.09.009>
- Chen, Y., Ge, R., Louis, H., & Zolotoy, L. (2019). Stock liquidity and corporate tax avoidance. *Review of Accounting Studies*, 24(1), 309-340. <https://doi.org/10.1007/s11142-018-9479-6>

- Col, B., & Patel, S. (2019). Going to haven? Corporate social responsibility and tax avoidance. *Journal of Business Ethics*, 154, 1033-1050. <https://doi.org/10.1007/s10551-016-3393-2>
- Delafrooz, N., Homayounfar, M., & Taghipour, M. (2019). Credit risk management in banks using a hybrid approach. *Financial Engineering and Securities Management*, 10(38), 94-116.
- Elmi, H., & Mohammadzadeh Salteh, H. (2020). The impact of tax avoidance on costs stickiness emphasized the role of corporate business strategy. *Accounting and Auditing Research*, 12(45), 113-132. <https://doi.org/10.22034/iaar.2020.107127>
- Emsakpur, H., Kheradyar, S., Homayonfar, M., & Fadaei, E. M. (2021). The role of quarterly earnings announcements on the relationship between traders' trading speed and cumulative abnormal stock returns. *Financial knowledge of security analysis (financial studies)*, 13(48), 1-14.
- Fakhar, M., Faghani Makrani, K., & Fazeli, N. (2023). Investigating the impact of factors affecting tax avoidance and presenting an optimal tax avoidance prevention model. *Accounting and Auditing Research*, 15(59), 63-86. <https://doi.org/10.22034/iaar.2023.185327>
- Feng, H., Habib, A., & Tian, G. (2019). Aggressive tax planning and stock price synchronicity: Evidence from China. *International Journal of Managerial Finance*, 15(5), 829-857. <https://doi.org/10.1108/IJMF-07-2018-0194>
- Gontara, H., & Khlif, H. (2021). Tax avoidance and audit report lag in South Africa: The moderating effect of auditor type. *Journal of Financial Crime*, 28(3), 732-740. <https://doi.org/10.1108/JFC-09-2020-0197>
- Gu, Y., & Wang, S. (2023). Corporate environmental information disclosure and tax avoidance: Evidence from China. *Heliyon*, 9(11), e21492. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e21492>
- Hasan, A., Anwar, W., Zahir-Ul-Hassan, M. K., & Ahmed, A. (2024). Corporate governance and tax avoidance: Evidence from an emerging market. *Applied Economics*, 56(22), 2688-2704. <https://doi.org/10.1080/00036846.2023.2198195>
- Kamali Chirani, F., & Homayounfar, M. (2023). Investigating the factors affecting the resilience of startups in Iran during the COVID-19 pandemic using thematic analysis. *Disaster Prevention and Management Knowledge*, 13(3), 356-373. <https://doi.org/10.32598/DMKP.13.3.498.2>
- Khan, M., Srinivasan, S., & Tan, L. (2017). Institutional ownership and corporate tax avoidance. *The Accounting Review*, 92(2), 101-122. <https://doi.org/10.2308/accr-51529>
- Koester, A., Shevlin, T., & Wangerin, D. (2017). The role of managerial ability in corporate tax avoidance. *Management Science*, 63(10), 3285-3310. <https://doi.org/10.1287/mnsc.2016.2510>
- Lotfi, M., & Delshad, A. (2026). Tax avoidance and audit quality with emphasis on the role of management conservatism: Evidence from data mining of influencing variables. *Financial Management Perspective*, 15(4), 98-125. <https://doi.org/10.48308/jfmp.2026.243053.1567>
- Mnif, Y., & Tahri, M. (2024). Industry specialization and tax avoidance in the Australian banking industry. *Meditari Accountancy Research*, 32(2), 630-657. <https://doi.org/10.1108/MEDAR-10-2020-1050>
- Mokhtari, B., & Jaber Khosroshahi, A. (2022). Investigating the effect of internal controls on tax avoidance with emphasis on the role of modifying company reputation and institutional ownership. *Accounting and Management Vision*, 5(63), 120-138.
- Movahedi, M., Homayounfar, M., Fadaei Eshkiki, M., & Souf, M. (2023). Development of a model based on fuzzy cognitive map to analyze the performance of stock exchange firms. *Journal of Securities Exchange*, 16(61), 5741-5790. <https://doi.org/10.22034/jse.2022.11688.1780>
- Namazian, A., Pourheidari, O., & Zeinali, H. (2021). Investigating the effect of effective tax rate and quality of corporate governance on tax evasion and tax corruption. *Accounting and Auditing Review*, 28(3), 507-532. <https://doi.org/10.22059/acctgrev.2021.313990.1008470>
- Raezadeh, S. F., Gilaninia, S., & Homayounfar, M. (2016). The effects of knowledge management components on marketing performance: A case study of educational centers located across Guilan province. *Arabian Journal of Business and Management Review (Kuwait Chapter)*, 5(9), 23-31.
- Rahimi, A., & Foroughi, A. (2020). Investigating the effect of tax avoidance on investment efficiency. *Accounting Knowledge*, 11(2), 239-264. <https://doi.org/10.22103/jak.2020.14368.3027>
- Siddiqui, R., & Dudkanluy Milan, J. (2022). Investigating the impact of debt and free cash flows on tax avoidance with emphasis on the role of institutional ownership. *Tax Research Journal*, 29(59), 131-152. <https://doi.org/10.52547/taxjournal.29.52.131>
- Solikhah, B., Chen, C. L., Weng, P. Y., & Al-Faryan, M. A. S. (2025). Related party transactions and tax avoidance: Does government ownership play a role? *Corporate Governance: The International Journal of Business in Society*, 25(4), 763-785. <https://doi.org/10.1108/CG-01-2024-0003>
- Taylor, G., Al-Hadi, A., Richardson, G., Alfarhan, U., & Al-Yahyaee, K. (2019). Labor investment inefficiency and corporate tax avoidance. *Economic Modelling*, 82, 185-201. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2019.01.006>
- Wang, W., Wang, H., & Wu, J. G. (2021). Mixed ownership reform and corporate tax avoidance. *Pacific-Basin Finance Journal*, 69, 101648. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2021.101648>
- Xiang, J., Zhu, L., & Kong, D. (2023). Labor cost and corporate tax avoidance. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 205, 338-358. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2022.11.01>